

УДК 338.2

Стройко Т.В.*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародної економіки
Миколаївського національного університету
імені В.О. Сухомлинського***Іртіщева І.О.***доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова*

СТРАТЕГІЧНЕ АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ОСНОВА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

STRATEGIC CRISIS MANAGEMENT IS THE BASIS OF IMPROVING THE COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY

АНОТАЦІЯ

Доведено, що основний вплив на формування стратегічних орієнтирів антикризового управління державою мають швидкість і якість інституціональних змін; перешкоди у формуванні економічного простору; низька якість менеджменту, технічна і технологічна відсталість, висока міра зносу основних засобів, недостатня адаптація до ринкового середовища. У рамках антикризового управління необхідно здійснювати діагностику й аналіз систем управління виявлення та систематизування сукупності його недоліків. Загальна концепція дослідження зводиться до того, що шляхом поєднання різних напрямів державних стратегій можливо знизити ризик виникнення кризових ситуацій та розробити інструменти антикризового впливу. Визначено, що розвиток ефективного та прозорого інституціонального середовища дозволить Україні реалізувати необхідні антикризові програми та заходи та забезпечити підвищення рівня її міжнародної конкурентоспроможності.

Ключові слова: антикризова політика, конкурентоспроможність, інституції, стратегія, антикризові програми.

АННОТАЦИЯ

Доказано, что основное влияние на формирование стратегических ориентиров антикризисного управления государством имеют скорость и качество институциональных изменений; препятствия в формировании экономического пространства; низкое качество менеджмента, техническая и технологическая отсталость, высокий уровень износа основных средств, недостаточная адаптация к рыночной среде. В рамках антикризисного управления необходимо осуществлять диагностику и анализ систем управления выявления и систематизирования совокупности его недостатков. Общая концепция исследования сводится к тому, что путем сочетания разных направлений государственных стратегий возможно снизить риск возникновения кризисных ситуаций и разработать инструменты антикризисного влияния. Определенно, что развитие эффективной и прозрачной институциональной среды позволит Украине реализовать необходимые антикризисные программы и мероприятия и обеспечить повышение уровня ее международной конкурентоспособности.

Ключевые слова: антикризисная политика, конкурентоспособность, институции, стратегия, антикризисные программы.

ANNOTATION

It is proved that the main influence on the formation of strategic guidelines state of crisis management with the speed and quality of institutional change; obstacles in forming economic space; low quality management, technological backwardness, high degree of depreciation, lack of adaptation to the market environment. As part of

crisis management should perform diagnostics and control systems analysis and systematization collectively identify its shortcomings. The general concept study is to ensure that by combining different areas of government strategies may reduce the risk of crises and develop tools of crisis impact. It was determined that the development of effective and transparent institutional environment will allow Ukraine to implement the necessary anti-crisis programs and activities and to raise their level of international competitiveness.

Keywords: anti-crisis policy, competitiveness, institutions, strategies, anti-crisis program.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку української економіки необхідний комплексний, глибокий та об'єктивний аналіз уроків української кризи та антикризової політики, без якої неможливо здійснювати необхідні інституційні та структурні зміни в державі. Саме система стратегічного антикризового управління державою здатна забезпечити поступальний рух до підвищення рівня її конкурентоспроможності.

Ключову роль у розробці стратегії антикризового управління повинні відігравати уряд та центральний банк, тоді як практична реалізація антикризових заходів вирішальною мірою залежить від наявності консенсусу політичних сил та гілок влади стосовно основних параметрів антикризової політики. Саме така ситуація спостерігалася в більшості держав світу, тоді як в Україні такого консенсусу практично не було. На жаль, криза стала інструментом політичної боротьби, а не чинником консолідації національної влади та політиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню аспектів стратегічного антикризового управління присвячено багато праць як зарубіжних, так і вітчизняних авторів, серед яких В. Бакуменко, О. Беляєв, В. Василенко, А. Грязнова, Я. Жаліло, Л. Лігоненко, Ю. Полунеев, А. Сухороков та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, слід зазначити, що проблеми обґрунтування стратегічних орієнти-

рів розвитку стратегічного управління в напрямі підвищення рівня конкурентоспроможності України є досить динамічними та потребують постійного моніторингу, особливо з точки зору впливу зовнішніх кризових явищ, загальних тенденцій розвитку світової економіки..

Метою статті є дослідження стратегічних напрямків антикризового управління національною економікою в контексті підвищення її міжнародної конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу. Національна антикризова політика є основним фактором забезпечення ефективного управління країною. Основний вплив на формування стратегічних орієнтирів антикризового управління державою мають швидкість і якість інституціональних змін; перешкоди у формуванні економічного простору; бар'єри в міжгалузевому і міжрегіональному перетіканні товарів, капіталів і робочої сили; низька якість менеджменту, технічна і технологічна відсталість, висока міра зносу основних засобів, недостатня адаптація до ринкового середовища; низький рівень трансформації заощаджень в інвестиції; низький рівень інвестицій в основні фонди; значне число нежиттєздатних підприємств; залежність від світового ринку; посилення впливу держави в поглибленні взаємодії між інвестиціями і макроекономічними показниками; посилення впливу держави на тіньову економіку, кредитно-фінансову сферу.

Нам імпонує думка Ю.В. Полунєєва, який стверджує що стратегія розвитку будь-якої країни за сучасних умов повинна відповідати певній меті, яка полягає у підвищенні конкурентоспроможності країни, що дозволяє забезпечувати сталий соціально-економічний поступ держави та високий рівень життя населення [1, с. 24].

Антикризове управління є специфічною та багатогранною проблемою, навіть тлумачення цього терміну є неоднозначним. Зокрема, В.О. Василенко, стверджує, що антикризове управління – це управління, в якому передбачена небезпека кризи, аналіз її симптомів, заходів щодо зниження негативних наслідків кризи та використання її факторів для позитивного розвитку [2, с. 54].

За визначенням А.Г. Грязнової антикризове управління – це така система управління, яка має комплексний характер та спрямована на запобігання або ліквідацію небажаних для бізнесу явищ шляхом використання всього потенціалу сучасного менеджменту, розробки та реалізації на підприємстві спеціальної програми, що має стратегічний характер і дає змогу ліквідувати тимчасові ускладнення, зберегти та примножити ринкові позиції за будь-яких обставин, при використанні в основному власних ресурсів [3, с. 52].

Л.О. Лігоненко трактує антикризове управління як спеціальне, постійно організоване управління, націлене на найбільш оперативне виявлення ознак кризового стану та створення

передумов для його своєчасного подолання з метою забезпечення відновлення життєздатності, недопущення виникнення ситуації банкрутства» [4, с. 57].

Але, більшість популярних трактувань антикризового управління охоплюють проблеми мікро-, а не макrorівня. Саме тому цікавим є трактування Ю.В. Полунєєва, який визначає поняття «державне антикризове управління» як систему організаційних заходів, спрямованих на формування соціально-економічного і нормативно-правового впливу з метою забезпечення фінансово-економічної стабільності та безпеки країни, захисту підприємств, споживачів фінансових послуг і кредиторів, запобігання їхній неплатоспроможності та банкрутства. При чому особливістю державного антикризового управління є насамперед те, що керівникам країни (Президенту, Прем'єр-міністру, Голові Національного банку) доводиться приймати складні, часто непопулярні, рішення в умовах обмежених фінансових засобів та за певних ризиків і невизначеності [1, с. 24].

Тому адекватна оцінка антикризової політики, зокрема дій уряду, вимагає врахування умов його діяльності, серед яких слід назвати наступні:

- масштаби сучасної економічної та політичної кризи в Україні виявились найбільшими в регіоні Центральної та Східної Європи, що значною мірою зумовлено недостатньою реформованістю національної економіки;

- глобальна криза та її прояви, а також подальша економічна та політична нестабільність в Україні стали якісно новим викликом, з яким вона стикнулася після тривалого періоду економічного зростання 2000–2008 рр. та кредитного буму 2006–2008 рр. Цей чинник суттєво ускладнив розробку відповідної антикризової політики, зважаючи на різку зміну настроїв та очікувань суспільства і ділових кіл країни, які багато в чому звикли жити не по можливостях;

- країна ввійшла в кризу в стані глибокого політичного конфлікту, відсутності консенсусу щодо основних параметрів економічної політики. За таких умов діяльність уряду та певною мірою Національного банку відразу потрапила в центр жорстких переважно політичних (а не професійних) дискусій, причому змістовний компонент було практично втрачено.

Якщо брати за приклад світову фінансову кризу, то реакція органів державної влади різних країн на неї була досить подібною, хоча масштаби цієї реакції відрізнялись. Перші кроки спрямовувались на вирішення короткострокових проблем банківської ліквідності, а також ринку житла та іпотеки, де криза власне й почалась. Наступні пов'язані із масштабнішою підтримкою та стимулюванням економіки в цілому та/або окремих секторів й інституційних агентів [5, с. 10].

Антикризові заходи, що були реалізовані Урядом України, відрізнялись недостатнім

масштабом фінансування та мали характер точкового реагування. Зовсім не використовувались через брак фінансових ресурсів Стабілізаційного фонду України такі антикризові заходи: викуп «токсичних» активів; створення спеціального інституту регулювання фінансових ринків у цілому, вимога до банків кредитувати підприємства та домогосподарства; державне кредитування, прямі фінансові впливання в реальний сектор, реалізація галузевих програм, енергетичні кредити, підтримка проектів державно-приватного партнерства; гарантії по банківських кредитах, стимулювання споживання, зниження квоти іноземної робочої сили; інтенсифікація запровадження цифрових і транспортних технологій; укладання угод про зону вільної торгівлі та державні домовленості про розширення торгівлі, розвиток торговельного фінансування.

У рамках антикризового управління необхідно здійснювати діагностику й аналіз систем управління виявлення та систематизування сукупності його недоліків. Загальна концепція дослідження зводиться до того, що шляхом поєднання різних напрямів державних стратегій можливо знизити ризик виникнення кризових ситуацій та розробити інструменти антикризового впливу.

Зокрема, В.Д. Бакуменко схиляється до думки, що подальший розвиток і застосування теоретико-методологічних засад формування державно-управлінських рішень передусім слід спрямовувати на створення у процесі здійснення адміністративної реформи ефективної системи їх прийняття та реалізації на всіх рівнях державного управління в Україні з урахуванням тенденцій становлення громадянського суспільства, зміщення акцентів у формуванні рішень на стратегічні, переходу до «м'яких» управлінських технологій, а також ґрунтовне дослідження системних характеристик таких рішень, розроблення нових управлінських технологій, орієнтованих на вдосконалення прогнозування та планування видів діяльності, що переважно оцінюються якісними показниками, у першу чергу політичної, нормотворчої та наукової, створення систем колективного досвіду і проблемно орієнтованих інформаційно-методичних ресурсів [6, с. 112].

За значної внутрішньої інституційної та макроекономічної розбалансованості, реалізації ґрунтовних структурних змін та високої залежності від турбулентності світових ринків макроекономічна стабільність в Україні постійно піддаватиметься збурюючим впливам. Задля уникнення традиційної суперечності цілей макроекономічної стабілізації та заходів стимулювання економічного зростання має відбутися практичне впровадження новітніх інструментів у сферах валютно-грошового та банківського регулювання з акцентом на інституційні складники впливу [7, с. 97]

Якщо залишити за рамками розгляду питання міжнародної координації зусиль, то аналіз

антикризових програм різних країн світу дозволяє визначити їх основні блоки, до яких відносяться:

1) послаблення грошової політики, реалізоване центральними банками через зниження процентних ставок за своїми кредитами і через надання ліквідності, включаючи програми кількісних обмежень;

2) підтримка фінансового сектора в частини викупу проблемних активів і надання гарантій і додаткового капіталу, введення гарантування вкладів населення у банках. Слід зазначити, що далеко не в усіх країнах фінансовий сектор постраждав під час останньої кризи. Так, серед країн з економіками, що розвиваються, входять до «Групи 20», на такі заходи довелося піти тільки Росії;

3) програма фіскального стимулювання, покликана замінити приватний попит, що падає, попитом з боку бюджету. Заходи цього блоку включали зниження ставок податків і надання податкових пільг, додаткові витрати бюджетів, спрямовані як на виплати населенню, так і на закупівлі товарів і послуг для потреб держави;

4) підтримка окремих секторів економіки (окрім фінансового), стійкість яких визнавалася критично значущою для стійкості усєї економіки. До таких секторів слідує, наприклад, віднести автомобільну промисловість в США і Німеччині, сектор житлового будівництва в США [8].

Зокрема, уряд Росії оприлюднив антикризовий план уряду, що був опублікований 28 січня 2015 року. Згідно з документом, велика частина витрат бюджету урізатиметься на 10 відсотків. Без змін залишаться витрати на оборону, сільське господарство і соціальні зобов'язання. Також на боротьбу з безробіттям буде витрачено 82,2 мільярда рублів.

До кінця березня 2015 року уряд Росії витратить 22 мільярди рублів на реалізацію антикризового плану. Зазначається, що 10 мільярдів рублів підуть на підтримку сільського господарства, 5 мільярдів – на продовження програми утилізації в автомобільній промисловості, ще 5 мільярдів – на кредитні субсидії підприємствам. Крім того, мільярд виділять регіонам на закупівлі автомобільної техніки на газомоторному паливі, і ще мільярд – на докапіталізацію Росексімбанку.

Загальний об'єм антикризового плану – майже 2,3 трильйона рублів. З них один трильйон спрямований на докапіталізацію банків [9].

На думку українських фахівців Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України для підвищення ефективності державного регулювання необхідно посилити контроль за витрачанням бюджетних коштів, спрямованих на інвестиційні цілі, а також активізувати інвестиційну діяльність державних підприємств і підприємств із державною часткою, зокрема:

- не допустити подальшого зменшення та забезпечити поступове підвищення досягнутого

рівня інвестиційних видатків і видатків розвитку зведеного бюджету;

- здійснити перехід до середньострокового бюджетного планування інвестиційних видатків бюджету, що має забезпечити чіткий розподіл бюджетного ресурсу протягом трирічної бюджетної перспективи;

- утворити Державний банк реконструкції та розвитку (ДБРР) як державну фінансову установу з передачею їй повноважень управління бюджетними інвестиціями та розподілом державних гарантій;

- здійснити зміну підходів до управління бюджетними інвестиціями;

- затвердити на визначений період вичерпний перелік пріоритетних інвестиційних проєктів, фінансування яких здійснюватиметься бюджетним коштом, упровадити прозорий механізм оцінки інвестиційних проєктів та їх конкурсного відбору;

- удосконалити методичні засади та практичні процедури використання державних гарантій на здійснення проєктів із пріоритетних напрямів модернізації економіки;

- радикально вдосконалити управління державними підприємствами й акціонерними товариствами з контрольним пакетом акцій, беручи до уваги необхідність спрямування коштів на технологічну модернізацію виробництва;

- подальшу приватизацію здійснювати, чітко визначивши перелік інвестиційних умов і створивши систему контролю за їх виконанням. Отримані від приватизації кошти, у т.ч. інвестиційні аванси, спрямовувати до ДБРР [7, с. 98].

Ефективність антикризових стратегій визначається не лише сумою коштів, витрачених урядами на їх реалізацію, а й позитивним впливом на національну економічну систему в цілому, що підтверджується змінами в розташуванні країн у рейтингу конкурентоспроможності за

2010–2014 рр. (таблиця 1).

Рейтинг конкурентоспроможності країн, який складається Всесвітнім економічним форумом на основі аналізу 139 країн, демонструє позицію окремих політичних систем за такими показниками: державний борг, якість інституцій, прозорість ухвалення урядових рішень, якість початкової освіти, доступ до вищої освіти, «відплив мозків», інфляція, торговельні бар'єри, податковий тягар, якість автомобільних доріг, якість залізничної інфраструктури, темпи поширення туберкульозу і ВІЛ-інфекції, середня тривалість життя.

Висновки. Україна за основними показниками рейтингу конкурентоспроможності – в аутсайдерах. Але найнижчі позиції ми займаємо по субіндексу фактори розвитку інноваційного потенціалу (92) та індикатору якості інституцій (130). Саме розвиток ефективного та прозорого інституціонального середовища дозволить Україні реалізувати необхідні антикризові програми та заходи та забезпечити підвищення рівня її міжнародної конкурентоспроможності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Полунєєв Ю. В. Підвищення конкурентоспроможності країни як доміанта стратегічного антикризового управління / Ю. В. Полунєєв // Економічний часопис ХХІ. – 2011. – № 1-2. – С. 23-27.
2. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством : Навч. посібник / В. О. Василенко – К., – 2003. – 504 с.
3. Грязнова А. Г. Антикризисный менеджмент. – М. : ЭКМОС, 1999. – 368 с.
4. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій / Л. О. Лігоненко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 580 с.
5. Антикризова політика в світі та Україні: порівняльна оцінка заходів та економічних ефектів : аналітична доповідь. – К. : Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2009. – 41 с.
6. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики : монографія / В.Д. Бакуменко. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. – 320 с.
7. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання : аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський [та ін.]; за заг. ред. Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2014. – 132 с.
8. Алексашенко С. Опыт других стран: есть чему поучиться / С. Алексашенко, Д. Мирошниченко, С. Смирнов, А. Чернявский. – Электронный документ. – Режим доступа: <http://www.hse.ru/data/2012/05/31/1252348126/15.pdf>
9. На антикризисные меры потратят 22 миллиарда рублей до конца марта – Электронный документ. – Режим доступа: <http://lenta.ru/news/2015/02/03/crisis22/>
10. The Global Competitiveness Report 2010–2011 // WEF. – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.weforum.org/documents/GCR10/Full%20rankings.pdf>
11. The Global Competitiveness Report 2014–2015 // WEF. – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.weforum.org/gcr>

Таблиця 1

Індекс рейтингу конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму

Країни	Рейтинг 2010-2011 р.	Рейтинг 2013-2014 р.	Відхилення (+,-)
Швейцарія	1	1	-
Швеція	2	10	-8
Сінгапур	3	2	+1
США	4	3	+1
Німеччина	5	5	-
Японія	6	6	-
Фінляндія	7	4	+3
Нідерланди	8	8	-
Данія	9	13	-4
Канада	10	15	-5
Гонконг	11	7	+4
Велика Британія	12	9	+3
Росія	63	53	+10
Україна	89	76	+7

Складено автором за даними [10; 11]